

Könyvjelző

FELHÍVÁS

A folyóirat szerkesztősége a jövőben két típusú könyvismertetésnek szándékozik helyet adni. A rövid (max. 2 gépelt oldal), figyelemfelkeltő, tárgyyszerű vagy az adott könyvnek fontosabb érdemeit kiemelő recenzióknak, és a hosszabb (max. 20 gépelt oldal), alapos elemzésre vállalkozó könyvkritikáknak. Az előbbi típus esetében elsősorban külföldi könyvekre és könyvvárosi forgalomba nem, vagy csak korlátozottan kerülő munkákra gondoltunk. Az utóbbi kategóriáról pedig fontosnak tartjuk elmondani, hogy a dolog természetéből következően szerzőink a legkülönbözőbb műfajú és stílusú írásokkal jelentkezhetnek.

A BELVÁROSOK DZSENTRIFIKÁCIÓJA

(Neil Smith—Peter Williams /szerk./:

Gentrification of the City, Boston: Unwin Hyman, 1988, 257 p.)

A hazai tudományos élet általában szelektíven és változó késéssel veszi át a nyugati irodalomból az új fogalmakat. A "gentrification" kifejezés két évtizeddel ezelőtt jelent meg az angolszász szociológiai és földrajzi irodalomban. A fogalom konkrét tartalma érthetővé teszi, miért nem aktuális a „dzsentrifikáció” hazai adaptálása. A középosztálybeliek beáramlása a leromlott városközpontokba, s költséges fejújítások révén minőségileg új lakóhelyi környezet teremtése több okból is elképzelhetetlen nálunk. A mi — még csak csírájában létező — középosztályunk az V. kerületből elmenekül Szentendrére, s egyelőre semmi remény a belső városrészek nyomasztó leromlásának megállítására. Ennek ellenére számunkra is tanulságos ez, a témakör sokoldalú vizsgálatát nyújtó könyv.

A tíz fejezetre tagoló kötet mintaként szolgálhat arra, hogyan lehet a sokféle megközelítést egységes gondolati mederbe terelni. A bevezető fejezetben a két szerkesztő a fogalom értelmezésével kapcsolatban — szakirodalmi áttekintés alapján — elveti az elméleti zsákutcába vezető megközelítéseket. Természetesen nem vállalkozhatnak a fogalom tömör meghatározására, de körvonalaznak egy olyan tágabb definíciót, melyet a kötet minden szerzője elfogadhat, saját koncepciójának feladása nélkül. Smith és Williams hangsúlyozza, hogy nem egyszerűen lakóhelyi rehabilitációról van szó, és nem csupán a fogyasztás szférájában bekövetkezett változásokat kell vizsgálni. A poszt-indusztriális város megjelenése — összefüggésben a feldolgozóipari

ágazatok leépülésével és az információ-orientált szolgáltató ágazatok szerepének gyors növekedésével — összekapcsolható az „új középosztály” megjelenésével.

Az empirikus tanulmányok sorából kiemelkedik Neil Smith esszéje az amerikai városi tér újrendeződéséről. A magasabb szintű döntési központok nagyvárosokba történő koncentrálódása és az ezekhez kapcsolódó sokféle kiegészítő szolgáltatás megteremti az új középosztály munkahelyeit és ez a réteg fokozatosan kielégíti a saját igényeinek megfelelő lakóhelyi környezetet. Ezt a sokrétű folyamatot a szerző szemléletes példákkal illusztrálja. A kötet többi empirikus jellegű tanulmánya a következő kérdésekre keresi a választ: Milyen közvetlen gazdasági-társadalmi hatásai lesznek ennek a városi újrendeződésnek? A közeli jövőben milyen városi területek formálódnak, milyen méretűek lesznek? Milyen hatása lesz ennek a folyamatnak a mai városalakókra, a várospolitikára és a konfliktusokra? Kik a dzsentrifikáció nyertesei és vesztesei?

Robert A. Beauregard a dzsentrifikáció komplex jellegét a háttérben lévő, de a folyamatot meghatározó tényezőkre vezeti vissza. Ezek a következők: az új nemzetközi munkamegosztás, a városok változó funkciója, a gazdasági növekedés üteme és az állam szerepe. A kötet többi szerzőjétől eltérően hangsúlyozza a demográfiai tényezők szerepét is. Nevezetesen azt, hogy a potenciális dzsentrifikálók általában fiatal szakértelmiségiek és menedzserek, akiknek magas jövedelmük reális céllá teszi az igényesebb lakókörnyezetbe jutást, de nincs annyi felhalmozott tőkéjük, hogy a „megállapodott” középosztályi lakónegyedekben lakást tudjanak vásárolni. Ezért „vállalkozniuk” kell a patinás, de leromlott központi városrészek felújítására, a régies küllemű lakások belsejébe varázsolva a modern háztartási és szórakoztató elektronika csodáit, a lakókörnyezetben pedig megteremtve a sport, a pihenés és szórakozás minden kellékét.

Peter Williams a dzsentrifikációt három, egymástól eltérő ország, az USA, Nagy-Britannia és Ausztrália esetében elemzi. Kiindulópontja az új nemzetközi munkamegosztás, országokként és az egyes országokon belül is más-más hatása. A nemzetgazdaságon belül nem léteznek többé egymástól elhatárolt régiók, s ez regionális szinten a földrajzi tér újraszerveződéséhez vezetett, ami befolyásolja a városi központok jellegét. Új nemzetközi régiók jöttek létre Clydeside, Merseyside és a Ruhr-vidék hátrányba került Dél-Kelet Angliával, Queensladdal és Californiával szemben. Sok olyan városban — melyek régi ipari centrumok voltak — az új nemzetközi munkamegosztás az ipar drámai leépülését hozta magával. A tőkét részben vagy egészében kivonták az ipari infrastruktúrából, és ennek következményeként szintén kivonták más területekről, így a lakóhelyi, a kereskedelmi stb. szférából is. A régi központok gazdasági hanyatlásának az ipar visszaesésének sokrétű összekapcsolódása a hanyatlás és a lehetőségek durva dialektikáját nyújtotta. Olyan városok esetében mint Liverpool Angliában vagy Gary Indiana államban, a hanyatlás jellemzi és uralja a jelent és a közvetlen jövőt, míg Baltimoreban és Pittsburgben a városközpont újraépítésének és újraszerveződésének eszközeként tőkésítik (a szó szoros értelmében) az elhelyezkedés hanyatlás okozta drámai olcsóbbodását. Williams konklúziója: főleg a dinamikus városokban gyorsan erősödő „új középosztály” képezi a dzsentrifikáció társadalmi bázisát.

A dzsentrifikáció nyerteseit és veszteseit Peter Marcuse New York City példáján keresztül elemzi. A szakirodalomban már korábban megjelent az a leegyszerűsítő felfogás, hogy a fellendülés New Yorkot a gazdagok és szegények városává teszi. Bár New York City polarizációja valószínűleg az egész világon a legszélsőségesebb, ezt azonban részben — legalábbis térbelileg

— ellensúlyozza az elit enklávék kibővülése a központ közelében és az „ostrom”-mentalitás kialakulása a dzsentrifikáció határán. Peter Marcuse nagyon plasztikusan jellemzi a dzsentrifikáció hatására bekövetkező népességmozgásokat. New York Cityben évente 78.000-150.000 személy kénytelen a dzsentrifikáció miatt lakóhelyét elhagyni. Az egyértelmű vesztesek a kisebb-ségben lévők, a szegények és a munkásosztály egy része, akiket a dzsentrifikáció előrehaladása elmozdít a helyükről, illetve arra kényszerít, hogy magasabb lakásárral számoljanak.

Smith és Williams zárótanulmánya nem a szokásos összegzése a kötet tanulmányainak, hanem továbbgondolása a felvetett problémáknak. A szerzők történelmi perspektívában vizsgálják a dzsentrifikációt. Bár nem kevés történelmi példa van központi városi övezetek „újrafelforrósítására”, a mostani mindenképpen új szakaszt jelent a városfejlődésben. A szerzők ugyanakkor elvetik a dzsentrifikáció valamiféle idealizált városi reneszánszsal való azonosítását. „A reneszánsz, vagy megújulás téma népszerűsége az általa sugalmazott optimizmusban kereshető és abban a hitben, hogy a szennyet kiírtják és a nagyvárost a tekintélyes, jóhírű osztályok hódítják vissza. Ez a nézet meglehetősen leegyszerűsítő képet ad a jelenkori városfejlődésről, amelynek ellentmond a városfejlődés valóságos története.” (204. old.) Az utóbbi években, először a történelem során, az igazán globális városok hierarchiája jön létre. Ahogy a nemzeti gazdaságok egyre inkább betagozódnak a világ gazdaságba, melyek eddig jórészt csak nemzeti szintű központokként funkcionáltak, fokozatosan kettéválnak nemzetközi és nemzeti központokra. New York, London és Tokió abban az értelemben máris globális várossá vált, hogy itt a legnagyobb pénzügyi és részvénytársasági vállalkozások sokkal inkább a nemzetközi, ezek hazai ügyletekkel foglalkoznak. Sok más várost relatív tévesztés jellemez, ezek elvesztettek néhány nemzetközi funkciót, de megtartották a nagy részvénytársaságok irányítási tevékenységének jó részét. Úgy tűnik, hogy még olyan nagyvárosok is mint Chicago, Amsterdam, Rotterdam, Manchester és Melbourne ebbe a kategóriába tartoznak. Más, ennél kisebb városok csupán regionális centrumokká váltak. A szerzők jogosan hangsúlyozzák, hogy ennek az új városhierarchiának a fejlődése egyidejűleg a városfunkciók új hierarchiáját teremti meg. Joggal várhatjuk azt, hogy a változó városhierarchia és a gyökeresen átalakuló városfunkciók a helyzetüktől függően más-más módon érintik a központi városi területeket. Smith és Williams a dzsentrifikáció nemzetközi nagyvárosokra jellemző formáját „manhattanizációnak” nevezi. „Ezen mi nem egyszerűen az építészeti manhattanizációt értjük — a felhőkarcolók összetömörülését a központban —, hiszen ez jórészt már megtörtént. Inkább a társadalmi manhattanizációra gondolunk, amely a nagy cégek és a hozzájuk kapcsolódó tevékenységek központba tömörülését jelenti, a nagyobb jövedelmű lakóhelyű körzetek, pazar rekreációs és szórakoztató intézmények további felhalmozódásához vezet. A fő kérdés az, hogy ez a fajta dzsentrifikáció milyen mértékben hatol lefelé a városhierarchiában?” (211-212. old.)

A könyv a közép-kelet-európai olvasókban több fájdalmas kérdést vet fel. A legfontosabb ezek közül talán az, hogy e térségben vajon mikor jelennek meg a városfejlődés új nyugati tendenciái, hiszen ez nyilvánvalóan alapfeltétele (Nyugat-)Európához való felzárkózásunknak. A kötet gazdag tényanyaga szemléletesen bizonyítja, hogy ha megvannak az alulról építkező demokratikus szervezeti formái a helyi- lakóközösségi érdekek — célok ütköztetésének és megfogalmazásának, akkor a magánberuházások képesek megteremteni ezen összetett igény infrastruktúrális kereteit. Bizonyítván, hogy a magántőke — a tényleges piaci verseny feltételei között — a csak hosszabb távon jövedelmező társadalmi igények kiszolgálására is képes.

Timár Lajos